

Bartoněk, Antonín

Mykénský dialekt staré řečtiny

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [87]-106

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123920>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VI. Mykénský dialekt staré řečtiny

Ventrisovo rozluštění lineárního písma B nám poskytlo spolehlivý klíč k poznání jazyka textů psaných tímto písmem. Známe jej dnes do značných podrobností, nejruznější dílčí problémy byly řešeny ve stovkách studií, jediná dříve existující popisná mluvnice mykénského dialektu je značně zastaralá (E. Vilborg 1960). Nejnovější mykénská gramatika se nachází v díle A. Bartoňka *Handbuch des mykenischen Griechisch*, Heidelberg 2003, zvl. od str. 131; zkrácené české vydání (v podstatě s úplnou gramatikou) vyšlo pod názvem *Písmo a jazyk mykénské řečtiny*, Brno 2007. V předkládané 6. kapitole této publikace o řeckých dialekttech se chceme nyní pokusit o stručný nástin hlavních gramatických rysů mykénštiny a o její nářeční zařazení do komplexu raného řeckého jazykového vývoje.

Vzhledem k charakteru textů bude ovšem tento náš přehled co do rozsahu jednotlivých dílčích výkladů poněkud nevyrovnaný. Nejvíce informací budeme moci poskytnout o mykénském hláskosloví, a rovněž o některých oblastech mykénského tvarosloví, zejména o jmenné paradigmatice. Méně soustavné budou moci být výklady o mykénském slovese (pro neslovesný ráz většiny textů), o tvoření slov (dotkneme se jen rozdílů proti klasické řečtině) nebo syntaxi (pro příliš jednoduchou strukturu zachovaných textů) či lexiku (texty jsou velmi stereotypní).

VI.1. Hláskosloví

Přes shora uvedenou neadekvátnost lineárního písma B pro zachycování staré řečtiny je možno s vysokou dávkou spolehlivosti stanovit základní rysy mykénského hláskového systému. I když nejsme s to dopodrobna popsat přesnou výslovnost té či oné mykénské hlásky, lze na základě detailní analýzy textů i důkladného srovnání mykénštiny s pozdějšími řeckými dialekty přece jen nastínit s určitou mírou spolehlivosti — alespoň v hrubých rysech — fonologický obraz mykénských hláskoslovných poměrů:

A. Vokály

Mykénský vokální systém měl pravděpodobně 10 fonémů, tj. 5 krátkých a 5 dlouhých monoftongů:

i		u	ī	ū
e	o	ē	ō	
a		ā		

Oba mykénské vokální systémy se tedy jeví jako navzájem paralelní, není ovšem vyloučeno, že nám zatím unikají některé drobnější kvalitativní nuance v mykénské výslovnosti. Mykénský krátkovokální systém je tím v plné shodě s celou řadou řeckých dialektů doby klasické, nikoli však s klasickou attičtinou a iónštinou, které měly po 7 dlouhých samohláskách:

ī		ū		ū
	ē			ō
		ē		
		ā		

Mykénský dlouhovokální systém měl naproti tomu se svými 5 fonémi ráz řeckého archaického systému, známého v klasické době např. z různých spíše dosti izolovaných dialektů, jako z lakónštiny nebo arkadštiny, kdežto dórské dialekty z řeckého severozápadu a od Korintského a Sarónského zálivu vykazovaly v klasické době, stejně jako celá skupina iónskoattických dialektů dále na východ, progresivnější dlouhovokální systém o 7 vokálech (attičtina s iónštinou měly ovšem navíc posunuto své původní *u* v *ū* a *ū* v *ū* a svoje někdejší zavřené *ō* přesunuto v *ū*). Krátkých diftongů měla mykénština 7 (*ai*, *ei*, *oi*, *au*, *eu*, *ou*, *ui*), byly to však asi diftongy bifonémické, složené tedy z *a+i*, *e+i* atd. Bifonémické byly určitě i analogické dlouhé diftongy, kterých bylo 6: *āi*, *ēi*, *ōi*, *āu*, *ēu*, *ōu*.

B. Konsonanty

Mykénský konsonantický systém se nachází někde uprostřed mezi rekonstruovaným prařeckým stadiem a stavem v 8./7. stol. př. Kr.

Okluzívy

Subsystem mykénských okluzív zahrnoval ještě čtyři artikulační řady (labiály, dentály, veláry, labioveláry) se třemi znělostními realizacemi, totiž znělou, neznělou a neznělou aspirovanou:

Labiály:	p	b	ph
Dentály:	t	d	th
Veláry:	k	g	kh
Labioveláry:	k ^w	g ^w	k ^w h

Kontinuanty

Subsystem mykénských kontinuant měl zhruba tuto podobu:

j	ts	dz	r	nebo	j	t's'	d'z'	r
w	ss?		l		w	ts		l
h	s		m		h	s		m
			n					n

Mykénština měla tedy čtyři artikulační řady okluzív, tj. vedle řady retné, zubné a zadopatrové existovala ještě řada tzv. labiovelár. To byly souhlásky, o jejichž konkrétní výslovnosti nemáme sice zcela přesnou představu, ale v jejichž artikulaci byla zřejmě v rámci jediného fonému přítomná jak složka velární, tak i labiální. Labioveláry jsou v mykénštině doloženy poměrně často (asi ve 100 výrazech s poměrně přijatelnou etymologií), nejčastěji to bývá *k^w*, méně často *g^w*

a dosti zřídka k^wh . Přitom se zdá, že se labiovelární výslovnost — nebo aspoň labiovelární grafika — časem ujala i v některých slovech přejatých ze středo-mořských nebo orientálních jazyků jakožto raně řecká substituce za podobné cizí hláskové realizace (např. qi-si-pe-e $k^wsiphe(h)e$, duál od *ksiphos* „meč“; mo-go-so *Mok^wsos*, mužské jméno *Mopsos* aj.). Mykénským labiovelárám odpovídají v klasických řeckých dialektech okluzívy všech tří ostatních řad — ovšem s určitými nářečními diferencemi.

a-to-po-qa *artopok^woi* NPI = att. ἀρτοκόποι „pekaři“ (s metatezí $p-k^w > k-p$),
 a-to-ro-qa *anthrōk^wōi* DSg = ἀνθρώπων „člověku“,
 qi-ri-ja-to k^wriato = (ἐ)πίριατο „koupil“,
 qi-si-pe-e $k^wsiphe(h)e$ NDu = ξίφη „meč“,
 re-qa-me-no *leik^wōmenoi* = λειπόμνοι „zbývající“,
 qa-u-ko-ro $g^woukolo$ NPI = βουκόλοι „pasáci krav“,
 to-ro-qa *t(h)rok^whā* = τροφή „píče, jídlo“.

Dále jsou v mykénštině bezpečně doloženy dvě nazály (n , m) a dvě likvidy (r , l); vyslovované velární η (např. a-ke-ra-te *angēlantes*) bylo však jen kombinatorní variantou k dentální nazále n , podobně jako v klasické řečtině. Zda byly v mykénštině skryty pod grafikou RA_2 , RO_2 geminované likvidy a nazály, jako je tomu v klasických dialektech aiolských, je nejisté; ve většině případů spíše asi šlo o alegrové (rychle vyslovované) varianty *rja*, *rjo* místo plného *rija*, *rijo*. Ještě méně je pravděpodobné, že by mykénština byla měla slabikotvorné r , l , m , η ; místo nich v ní nacházíme v prvních dvou případech zpravidla *or/ro*, *ol/lo* (srov. např. to-pe-za *torpedza* [att. *trapeza* „trojnožka“], *qe-to-ro-* k^wetro- [ve složeninách; srov. att. *tetra-* „čtyř-“]), v druhých dvou případech pak *o* nebo *a* (srov. de-ko-to *Dekotos* [vl. jméno] < **dekmtos-* [att. δεκατός „desátý“], pe-mo *spermo* nebo pe-ma *sperma* < *spermh [att. σπέρμα „semeno“]).

Pokud jde o frikatívy, resp. afrikáty, platnost samostatných fonémů měly v mykénštině hlásky j , w , h , s , dz , ts , a snad i geminované ss . Přitom j bylo již v předmykénské době na ústupu. Na začátku slova se již dříve změnilo v dz (*ze-u-ke-si dzeuges/s/i* DPI, srov. att. ζεύγος „spřežení“ proti lat. *iugum* „jho“), anebo pokud se udrželo, měnilo se časem v h (mykénská grafika tu kolísá např. mezi j a h : jo-do-so-si *jō dōsonsi* „tak dají“ a o-di-do-si *hō didonsi* „tak dávají“). Uprostřed slova v intervokalickém postavení j většinou rovněž mizelo (zůstává jen v některých specifických sufixech, jako v gen. sg. -o-jo < *-*osjo* nebo v sufixech -e-jo, -e-ja, střídajících se s -e-o, -e-a).

V souhláskových skupinách se hláska j také zpravidla ztrácela, když předtím přispěla k palatalizaci či jiným proměnám předchozích hlásek nebo celého hláskového okolí; udržela se místy jen ve skupině wj (s kolísáním: me-wi-jo nebo me-u-jo *meiwjōs*, srov. att. μείων „menší“). Naproti tomu w se drží prakticky ve všech pozicích; tam, kde proti běžné dřívější etymologické interpretaci chybí, je zpravidla třeba revidovat starší etymologii (e-ne-ka *heneka* „kvůli“ není zřejmě z *henweka*). Zachováno bylo v mykénštině i náslovné antevokální

h- a intervokálnícké *-h-*, vzniklé ze */-/s-* (graficky je však zachycováno jen před *a*, a to pomocí znaku $A_2 = HA$, místo něhož tu však často bývá i pouhé *A*; srov. *pa-we-a₂ pharweha* NPI nebo *pa-we-a pharwe/h/a*, viz hom. φάρωα, nom. pl. od *phāros* „šat“); po případném *h* v souhláskových skupinách nejsou v písmu nejmenší stopy. Srov. str. 80.

O mykénských sykavkách soudíme, že se pod lineárními B znaky S-ové řady mohou skrývat dva různé sibilantní fonémy: jednak jednoduché *s* (zejména v souhláskových skupinách a na konci slova), jednak *ss* geminované, a) buď odpovídající geminovanému *ss* vzniklému ze *s+s* na morfologickém švu (typ **dzeuges-si*), b) nebo vystupující jako pokračování afrikátního *ts*, vzniklého na morfologickém švu z *t+s*, *th+s* a *d+s* (typ **Piwērid-si* > *tsi* > *ssi*), anebo asibilací z *tj*, *thj* (typ **totjos* > *totsos* > *tossos*).

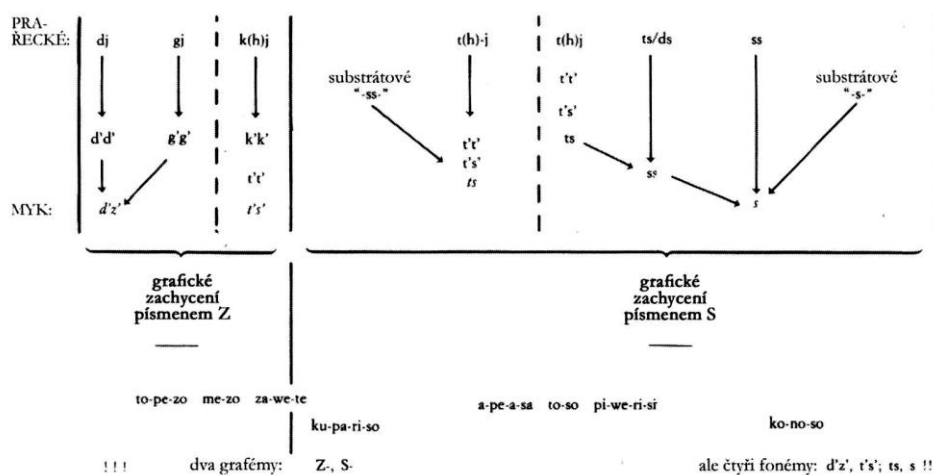
Lineární grafika, nezachycující geminaci, nám totiž nedovoluje rozhodnout, zda se pod doloženými formami *ze-u-ke-si*, *pi-we-ri-si*, *to-so* skrývají archaičtější geminované fonetické podoby *dzeugessi*, *Piwērissi*, *tossos*, či již pokročilejší negeminované *dzeugesi*, *Piwērisi*, *tosos*, odpovídající v zásadě příslušným tvarům iónskoattickým a arkadokyperským z poloviny 1. tisíciletí př. n. l. (proti geminovanému *dzeugessi*, *Pi/wērissi*, *tossos*, doloženému v té době v klasických dialektech aiolských a dórských).

Vzniká ovšem otázka, zda geminované *ss* nebylo typické i pro některé výrazy přejaté z předřeckého egejského substrátu. Ještě i v klasických řeckých dialektech z 1. tisíciletí př. n. l. je namnoze zcela vedle sebe doloženo užívání buď jediného nebo zdvojeného *s/s/* v toponymech typu *Parnassos/Parnāsos*, *Halikarnassos/Halikarnāsos* (s případnou kompenzační délkou předchozího vokálu v případech zjednodušení souhlásky).

Bádání o těchto otázkách směřuje dnes spíše k závěru, že tu pravděpodobně splynuly dva od původu rozdílné sufixy (srov. Wyatt 1968, Chadwick 1969): a) egejské *-sos* (se sekundární nenáležitou variantou *-ssos*) a b) původně snad maloasijské *-ssos* s boiótsko-eubojsko-attickou variantou *-ttos*, jež předpokládá existenci starší afrikátní fáze *-tsos* a patrně ještě staršího *-tšos*. Prvnímu z obou sufixů odpovídá asi lineární *a-mi-ni-so Amnīsos*, *ko-no-so Knōsos* (v alfabeticke řečtině je doloženo *Knōsos* i *Knōssos*), *tu-ri-so Tulisos* (v alfabeticke řečtině je doloženo jen *Tulissos/Tylissos*), druhému sufixu pak lineární výrazy jako *[ku-]pa-ri-so Kuparessos* (srov. pozdější protiklad iónského *kyparissos* a attického *kyparittos* „cypřiš“). Jistý argument ve prospěch možné existence raně řecké sibilantní souhlásky odlišné od jednoduchého *s* poskytuje i markantní rozdíl mezi boiótským výrazem *tūkon* a obecně řeckým *sūkon*, pro „fik“, srov. tab. 29 na str. 91.

Na pozadí obdobného rozdílu i mezi boiótským *hottos* a attickým *hosos* lze soudit, že zde jde o dvě různé výslednice dlouholetého vývoje, jejichž vzdáleným východiskem bylo asi raně řecké *tsūkon*, převzaté z egejského substrátu a začínající původně na nějakou zvláštní frikatívu, jež se do řeckého prostředí

promítá jako *ts*, kdežto do latinského jako *f* („*ficus*“). Na boiótské půdě se pak časem prosadilo počáteční *t-*, kdežto v ostatních řeckých dialektech převládla sibilantní artikulace v podobě negeminovaného náslovného *s-* (v poloze na začátku slova se protiklad geminace a negeminace neutralizoval). Lineární grafika *su-za sūtsai* < *sūkjai prozrazuje sice již pro samotnou mykénštinu existenci prosté sykavky *s-* (vyslovované *tsūtsai* by se totiž graficky zachycovalo jako *zu-za*), to ovšem nevylučuje možnost, že se v jiných částech řeckého jazykového světa doby mykénské udržovalo ještě ve slově označujícím „fik“ někdejší počáteční afrikátní *ts*. Přitom samo převzetí výrazu *tsūkon* z předřeckého substrátu mohlo být starší než hláskoslovná změna *s > h*, neboť afrikáta *ts* pochopitelně nemohla být zasažena touto změnou. Analogický vývoj lze předpokládat i u řeckých vlastních jmen, v nichž se uvnitř slova střídá *ss* a *tt* (srov. např. *Odysseus* a *Olytteus* a spolu s tím i lat. *Ulixes*).

Tab. 29. Mykénské střidnice za palatalizované dentály (A. Bartoněk 1987)

Afrikáty, prepisované v mykénštině jako *ts*, *dz*, jsou zachycovány znaky Z-ové řady; jejich skutečná výslovnost je však nejistá. U různých autorů se pro ně setkáváme s různým prepisem — od *tj*, *dj* přes *tš*, *dž* až po *ts*, *dz*; většina badatelů preferuje prepis *ts*, *dz*.⁴⁰

Mnohé z mykénských hláskoslovných jevů jsou doloženy v takové grafické podobě, že jí lze s úspěchem využít i k jejich přesnějšímu chronologickému

⁴⁰ Podle hypotézy přednesené autorem této studie na mykénologickém kolokviu v Ochridu v roce 1985 (A. Bartoněk, *Tractata Mycenaea*, Skopje 1987) existoval rozdíl mezi mykénskou střidnicí za původní *k/h/j* a *t/h/j*. Mykénština měla podle této hypotézy tři afrikáty (*d'z'*, *t's'*, *ts*) a jednu jednoduchou sibilantu (*s*); přitom kontrast mezi mykénskou Z-ovou a S-ovou sérií spočíval v rozdílu mezi hláskami palatálními (Z-: *d'z'* za původní *gj*, *dj*; *t's'* za původní *k/h/j*) a nepalatálními (S-: buď *ts* za původní heteromorfémické *t/h/j* a za substrátový typ *kuparissos*; nebo *s* za původní *s*, *s+s*, *t+s*, *d+s*, dále za původní homomorfémické *t/h/j* typu *tojfos > *tosos* a za substrátový typ *Knōs/s/os*, srov. tab. 29).

zařazení. Platí to zejména o zmíněném již ortografickém kolísání v zachycování počátečního *j-*; případy jako *jo-do-so-si* a *o-di-do-si* ($j\bar{o} \times h\bar{o}$) ukazují na to, že uvedená změna *j- > h-* probíhala buď přímo v době, z níž texty pocházejí, anebo proběhla nedlouho před dobou jejich vzniku a *j-ové* tvary mají ráz konzervativní grafiky. Obdobný hláskoslovný vývoj se asi skrývá i za kolísáním typu *pa-we-a₂/pa-we-a*. K přesnějšímu chronologickému zařazení určité změny nám může někdy dopomoci i zřejmý rozpor mezi hláskovou hodnotou, kterou určitý lineární znak zřejmě označoval v době vzniku lineárního písma B (ca. 1450 př. n. l., ne-li ještě dříve), a mezi tím, co označuje v doložených mykénských textech (ze 14. a zvláště ze 13. století př. n. l.) Tak např. z graficko-fonetické analýzy lineárního písma B vyplývá závěr, že lineární znak č. 62, střídající se v doložených lineárních B textech s digrafem PE-TE a čtený proto jako PTE, měl patrně v době vzniku tohoto písma slabičnou hodnotu PJE. Z toho plyne datování uvedené změny do 15. století př. n. l., pokud ovšem pocházejí alespoň některé knósské tabulky z 1. poloviny 14. století, jak se to nyní jeví jako celkem pravděpodobné. Srov. str. 75.

Analýzu mykénského hláskosloví uzavřeme následujícím shrnutím, založeným na srovnání s klasickou řečtinou:

a) Kdežto vokalický systém zůstává v mykénštině stále ještě v protořecké podobě, s plnou paralelitou mezi krátkovokalickou a dlouhovokalickou systémovou složkou, konsonantický systém doznal v té době již některé změny na cestě ke klasické řečtině.

b) Proti klasické řečtině se v mykénštině ve větší míře projevuje palatálnost (dochované zbytky hlásky *j*), labiálnost (jak v labiovelarách, tak i v plně zachovaném *w*) a aspirovanost (*h* je ještě samostatný foném s poměrně značným rozšířením na začátku i uvnitř slova). Spolu s afrikátami *ts*, *dz* a sykavkou *s* (a event. i s geminovaným *ss*) působila asi mykénština po stránce akustické značně spirantickým dojmem.

c) Není jasné, zda mykénština již prodělala tzv. Grassmannův zákon, tj. zda měla již disimilovány aspiráty, příp. náslovné *h*, a měla-li již provedeny přesuny aspirace spojené s eliminací vnitroslovného *h*, tedy konkrétně zda se již mykénské napsané slovo *e-ko-si* četlo jako *ekhonsi*, jak se s tím zpravidla v prepisech setkáváme, a nikoli ještě jako nedisimilované *hekhonsi*.⁴¹

d) Mykénština měla proti klasické řečtině vyšší počet souhláskových skupin, které se později rušily či měnily asimilací (srov. *a-ra-ro-mo-te-me-na arar-motmenā*, part. perf. med.-pas., proti att. ἡρμωσμένη od *harmottō* „spojují“) nebo vysunutím některé ze souhlásek (srov. *ai-ka-sa-ma = aikhsmā > αἰχμή aikhmē* „kopí“). Některé protořecké souhláskové skupiny byly však asi již zjednodušeny, zejména ty, které podléhaly v rané řečtině nejstaršímu náhradnímu dloužení; jenže nevíme, zda je mykénština rušila opravdu tímto dloužením či

⁴¹ V našem prepise píšeme s ohledem na klasickou řečtinu výrazy typu */h/ekhonsi* bez počátečního *h*.

geminací (myk. o-pe-ro-si lze např. interpretovat buď jako *ophēlonsi* či jako *ophellonsi*).

e) Pokud se v mykénštině dostávaly samohlásky do hiátového styku, nebyly ještě kontrahovány. Ale zdá se, že ve většině případů šlo jen o zdánlivý hiát a že se mezi mnoha takovými samohláskami vyslovovalo *h* nebo *j*.

VI.2. Tvarosloví

Mykénské skloňování odpovídá ve velmi značné míře klasickému řeckému. I mykénština má tři deklinace podstatných jmen a rovněž její jmenné kategorie odpovídají v zásadě klasickým. Mykénština měla však šest pádů, totiž proti klasické řečtině navíc instrumentál. Bezpečně je ovšem doložen jen v plurálu u 1. a 3. deklinace, kde má typickou pádovou příponu *-phi* (např. a-ni-ja-pi /h/āniāphi „s otěžemi“, srov. hom. ἦνίαυ; po-pi *popphi* < *pod-phi od πόδες „nohy“).

Tvary instrumentálu plur. u 2. deklinace a instrumentálu sing. u všech tří deklinací byly asi natolik podobny jiným pádům, zvl. dativu, že jsou na pozadí mykénské grafiky nerozpoznatelné. Vokativ není vzhledem k rázu textů doložen, ale jeho existenci v singuláru lze nepochybně předpokládat. Existují i doklady duálu, zvl. pro nom./ak. Méně jistá je naproti tomu existence samostatných lokativních tvarů; i tento pád se jako samostatná morfologická jednotka může skrývat pod grafikou dativních koncovek, zvláště když těchto koncovek je prokazatelně často používáno v lokativní funkci. Mimo pádový systém stojí allativní tvary se směrovým sufixem *-de* (např. a-mi-ni-so-de *Amnisonde* „do Amnisu“, wo-i-ko-de *woikonde* „domů“, srov. hom. οἰκόνδε, οἴκαδε).

Slovní druhy	Jednotlivé slovní druhy	Lexikální jednotky
Substantiva (a subst. adjektiva)	cca 810	cca 570
Adjektiva (a slovesná adjektiva)	cca 280	cca 190
Zájmena	30	min. 12
Číslovky	10	9
Slovesa	140	min. 86
Adverbia	30	18
Předložky	10	9
Spojky	5	3
Částice	5	3
Celkem	cca 1330	cca 900

Tab. 30. Mykénské slovní druhy.

Příklady mykénského skloňování jsou uvedeny v tab. 33 na str. 95. Zvláště u 1. a 2. deklinace se však pod nedokonalou lineární grafikou jeví pádové rozdíly jako značně setřené. Tak lineární výraz *i-qa* (*hikkwos* „kůň“) může zachycovat buď nom., dat., ak., instr. singuláru nebo nom. a ak. duálu anebo nom., gen.,

ak. a instr. plurálu. Snáze se rozpoznávají pády 3. deklinace, jak je to patrné ze zmíněné tabulky č. 33.

	klasifikovatelná	interpretovatelná	s alfabetickými paralelami
Appelativa	cca 900		
Vlastní jména	cca 2450	cca 700	cca 300
z toho:			
Mužská jména	cca 1760	cca 500	cca 225
Ženská jména	cca 170	cca 45	cca 10
Jména božstev	cca 50	cca 35	cca 25
Jména tažných volů	11	7	6
Patronymika	15	cca 10	3
Toponyma	cca 330	cca 60	cca 20
Etnika	cca 100	cca 30	cca 10
Jména měsíců	9	9	5

Tab. 31. Klasifikace mykénských vlastních jmen.

	Počet dokladů
I. deklinace (<i>ā</i> -kmeny)	
A. Feminína na <i>-ā/-a</i> ; subst., adj., často vlastní jména	cca 200
B. Maskulina na <i>-ās</i> ; subst., často vlastní jména	cca 40
II. deklinace (<i>o</i> -kmeny)	
A. Maskulina a feminína na <i>-os</i> ; subst., adj., často vl. jména*	cca 1 000
B. Neutra na <i>-on</i> ; subst., adj., často vl. jména	cca 80
III. deklinace — souhláskové kmeny	
A. Kmeny na nazálu + expozívu (dentální, velární, labiovelární; labiální nedoloženy); většinou subst.	cca 20
B. Kmeny na nazálu + expozívu (<i>nt</i> -kmeny, subst., adj.; <i>mnt</i> -kmeny na <i>-ma</i> ; smíšené <i>r/nt</i> -kmeny)	cca 50
C. <i>S</i> -kmeny (subst. na <i>-os</i> , <i>-as</i> , adj. na <i>-ēs</i> , osob. jména na <i>-ēs</i> , místní jména na <i>-os</i> , komparativy na <i>-jōs</i> , part. perf. akt. na <i>-wōs</i>)	cca 75
D. Kmeny na prostou nazálu (<i>n</i> -kmeny, subst., často vl. jména; <i>m</i> -kmeny: jediný doklad číslovka <i>*hems</i>)	cca 50
E. Kmeny na likvidu (<i>r</i> -kmeny, hlavně rodinná, činitelská a osobní jména; <i>l</i> -kmeny: jediný doklad <i>hals</i>)	cca 40
III. deklinace — samohláskové a diftongické kmeny	
A. <i>I</i> -kmeny (<i>i</i> -kmeny a <i>ī</i> -kmeny)	3
B. <i>U</i> -kmeny (<i>u</i> -kmeny, subst., adj.; <i>u/w</i> -kmeny: jediný doklad <i>doru</i> ; <i>ū/uw</i> -kmeny, často vlastní jména)	cca 40
C. <i>EU</i> -kmeny (hlavně jména činitelská a vlastní)	cca 200
D. <i>EU/W</i> -kmeny (jediný doklad: <i>Diwos</i> , <i>Diwei</i> od <i>*Djēus</i>)	1
E. <i>AU</i> -kmeny (jediný doklad: <i>grāus</i>)	1
F. <i>OU</i> -kmeny (jediný doklad: <i>g^wōus</i>)	1

Tab. 32. Přehled mykénských deklinačních typů.

*) Adjektiva na *-os*, *ā*, *-on* v počtu asi 200 dokladů jsou započítána jen jednou, a to sub II.A (tj. jako *o*-kmenová maskulina).

ā-kmeny (F)		(M)	kons. kmeny				(N)	
Sg. N.	ko-wa	korwā	e-qe-ta	hek ^w etās	po-me	polmēn	pe-mo, pema	spermo, -ma
G.	ko-to-na	ktoinās	su-qa-ta-o	sūg ^w otāo	po-me-no	polmenos		
D.	i-je-re-ja	hierejāi	ra-wa-ke-ta	lāwagetāi	po-me-ne, -ni	polmenel, -ni	e-ka-ma-te	ekhmatei
A.	ki-ri-ta	krithān			ka-ra-te-ra	krātēra		
Du.	to-pe-zo	torpezō?	e-qe-ta-e	hek ^w etāe	ti-ri-po-de	tripode	a-mo-te	harmote
Pl. N.	a-ni-ja	hāniāi	e-qe-ta	hek ^w etāi	po-me-ne	polmenes	a-mo-ta	harmota
G.	ko-to-na-o	ktoināōn	e-re-ta-o	eretāōn	pi-we-ri-si	Plweri/d/si	a-mo-si	harmo/t/si
D.			e-qe-ta-i	hek ^w etā/h/i	po-pl	popphi	e-ka-ma-pl	ekhmapphi
A.	a3-ka-sa-ma	aikhsmans						
I.	a-ni-ja-pi	hāniāphi						
o-kmeny (M)		(N)	s-kmeny		(N)	eu-kmeny		
Sg. N.	ko-wo	korwos	e-ra3-wo	elalwon	te-me-no	temenos	i-je-re-u	hiereus
G.	te-o-jo	theoio			we-te-i	wetel	i-je-re-wo	hierēwos
D.	da-mo	dāmōi			we-to	wetos	ka-na-pe-we, -wi	knaphēwel, -wi
A.	do-so-mo	dosmon	ri-no	linon				
Du.	po-ro	pōlō			qi-si-pe-e	k ^w isiphe/h/e	a-po-re-we	amphorēwe
Pl. N.	i-qa	hikkwoi	pa-ka-na	phasgana	pa-we-az	pharweha	ka-ke-we	khalkēwes
G.	a-ne-mo	anemōn			pa-we-o	pharwehōn?		
D.	do-e-ro-i	doeloi/h/i	o-na-ta	onāta	pa-we-si	pharwe/s/si	ka-ke-u-si	khalkeusi
A.	si-a2-ro	sihalons			tu-we-a	thue/h/a	ku-te-re-u-pi	Kuthēreuphi
I.	e-re-pa-te-jo	elephanteloi3?			pa-we-pi	pharwesphi		
komparativy		číslovky						
Sg. MFN	me-zo	medzōs	1: e-me	emei	4: qe-to-ro-	k ^w etro- (komp.)		
Du. MFN	me-ze-e	medzo/h/e	2: dwo	dwō	6: we-/pe-za/	hwespedza (komp.)		
Pl. MF	me-ze-e	medzo/h/es	du-wo-u-pi	dwouphi?	9: e-ne-wo /pe-za/	ennewo-pedza		
N	me-ze-a2	medzoha	3: ti-ri-si	trisi				
			ti-ri-	tri- (komp.)				

Tab. 33. Mykénské skloňování (příklady deklinací).

Skloňování adjektiv odpovídá řeckému z doby klasické. Pozoruhodné jsou však komparativy typu me-ze *medzōs* (mask., fem.), *medzos* (neutrum) s dochovaným skloňováním podle s-kmenů: me-ze-e *medzohes* < *megjohes < *oses nom. pl. m./f., me-ze-a₂ *medzoha* < *megjoha < *osa, srov. att. μείζους, μείζω; pro n- kmenové tvary komparativu nemáme doklady (srov. att. μείζων).

Mykénské číslovky jsou doloženy jen troskovitě; číselné údaje byly velkou většinou vyjadřovány ideograficky. Z jednotlivých číslovek máme doložen dat. sing. e-me /h/emei od *hems* „1“, srov. att. εἷς < *hens < *hems, dále nom./ak. dwo *dwō* a instr. du-wo-u-pi *dwouphi* (nebo *dwoium-phi*, srov. ark. gen.-dat. duálu na -οιυν) pro číslovku „2“, dativ ti-ri-si *trisi* pro „3“, qe-to-ro- *k^wetro-* pro „4“ (srov. att. τετρα-), we- /h/we/ks/- pro „6“ (srov. att. ἕξ), e-ne-wo- *ennewo-* pro „9“ (srov. att. ἐννέα).

Ze zájmenných tvarů je doloženo osobní zájmeno pro 3. os. sing. (-mi *min* ak. sing. jako příklonka, srovnej hom. μιν) a pro 3. os. plur. (pe-i *sphe/h/i* dat. plur., srov. hom. σφιν, att. σφίσι, ark. σφέσι) a několik zájmen ukazovacích: a) tvary od zájmena, později určitého členu *ho-/to-*, jako to-jo *toio* gen. sing., to-i *toi/h/i* dat. plur (srov. att. τοῦ, τοῖσι atd.), b), to-to *toto* < *todtod; srovnej védské *tat-tad*, c) to-so *tos/s/os* a to-so-de *tos/s/osde* „tak veliký“ s některými dalšími tvary.

Několik poznámek k jednotlivým pádovým zakončením, uvedeným na tabulce č. 33: Koncovka gen. sing. o-kmenů -o-jo -*oio* odpovídá stejně znějící homérské koncovce -οιο (srov. i thess. -οι). Grafické zakončení dat. plur. ā-kmenů na -a-i a analogické zakončení o-kmenů na -o-i odpovídá spíše vyslovovanému mykénskému -āhi (nebo -aihi) a -oihi (což bylo mykénské pokračování starého

lokativu *-āsi*, *-aisi*, *-oisi*, doloženého ještě v 1. tisíciletí př. n. l. v některých řeckých dialektech, a zčásti i u Homéra) nežli klasickému attickému *-ais*, *-ois*. Vyslovované *-ois* je asi skryto pod mykénským *o*-kmenovým instrumentálním zakončením *-o*. V dat. sing. 3. deklinace je doložena jednak původní dativní přípona *-ei* (srov. osobní jméno *Diweiphilos* „Diovi milý“ v klasické řečtině), jednak lokativní *-i* (to je doloženo častěji v Mykénách a Pylu než v Knóssu a téměř vždy u *s*-kmenů). Méně jisté tvary jsou označovány otazníkem.

Bezpečněji zařaditelných jmen (substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek) máme v mykénštině asi 800.

Tento počet je tedy poměrně vysoký, což má ovšem svoje vysvětlení v registračním charakteru mykénských textů a v jejich obsahovém omezení na různé stereotypní položky. I tak ovšem výsledky našeho rozboru dostatečně dokumentují všechny hlavní kmenové typy tří řeckých deklinací. Třebaže jednotlivá mykénská jména nejsou ani v jednom případě doložena ve všech teoreticky možných pádových formách, pro všechny hlavní z těchto kmenových typů jsme byli s to sestavit úplná nebo téměř úplná paradigmatata — jakkoli ovšem některé z pádových forem jsou doloženy dosti sporadicky, zvláště ak. sing., gen. plur. a ak. plur. Tyto závěry — přes svá dílčí omezení — jednoznačně vyvracejí jak někdejší pochybnosti o správnosti rozluštění lineárního písma B a s tím spojené hláskoslovně orientované námitky, že zjištěný jazyk působí neřeckým dojmem, tak i případné úvahy o tom, že aspoň některé texty psané tímto písmem byly skládány v jiném jazyce než v řečtině. Na to mají texty všech sérií zachovaných tabulek z hlediska doložených deklinačních typů i vzájemné syntaktické vazebnosti jednotlivých jmenných a slovesných tvarů příliš jednoznačně řeckou podobu.

Poměrně méně lze toho říci o mykénských slovesech. Vzhledem k registračnímu rázu textů je doložena pouze 3. osoba sg., du. nebo pl., ze slovesných časů nejčastěji prézens, řidčeji futurum, aorist a perfektum, kdežto imperfektum je od prézentu téměř neodlišitelné; ze slovesných způsobů je doložen jen indikativ a imperativ, a s menší jistotou snad i konjunktiv, ze slovesných rodů pak aktivum a mediopasivum. Časté jsou infinitivy (doloženy jsou i vazby ak. a nom. s inf.) a participia, mj. zvláště part. perfekta. V tvoření jednotlivých časů a způsobů jsou jen menší rozdíly proti alfabetické řečtině, mezi slovesnými příponami však nacházíme dvě výrazné odchylky proti klasické attičtině: osobní přípony 3. os. sing. a plur. media znějí *-toi*, *-ntoi*, nikoli *-tai*, *-ntai* (tedy *di-do-to didontoi* „jsou dávání/y“). Jak již bylo řečeno, mykénština se v tom shoduje s klasickými řeckými dialekty z Arkadie a Kypru a její rozluštění poskytlo významnou podporu hypotéze Španěla M. S. Ruipézeze, který již v roce 1952 prohlásil *-toi*, *-ntoi* (spolu s osobní příponou *-soi* v 2. os. sing.) za původní *ie*. mediální přípony pro uvedené slovesné osoby.

Celkový počet doložených slovesných tvarů činí ca. 140 jednotek (od minimálně 86 různých sloves). Srov. tab. 34 na str. 97.

Určité tvary			Všechny ostatní tvary			Σ
Indikativ			Participia			
	akt.	med.-pas.		akt.	med.-pas.	
Préz.: 3. sg.	9	2-4	Préz.:	22	10	57
3. pl.	9	2-4				
3. du.	1	—				
Impf.: 3. sg.	1	—				2
3. pl.	1	—				
Aor.: 3. sg.	13-15	5-7	Aor.:	2	1	26-28
3. pl.	2	1-3				
Fut.: 3. sg.	1-3	—	Fut.:	2	1 med. 1 pas.	8-10
3. pl.	2	1				
Perf.: 3. sg.	—	2-3	Perf.:	9	21	33
3. pl.	—	0-1				
Imperativ			Infinitiv			
	akt.	med.-pas.		akt.	med.-pas.	
Préz.: 3. sg./pl.	1	—	Préz.:	9	—	10
Celkem	42	18		44	34	138
	60			78		

+ slovesná adjektiva: cca 21

Tab. 34. Frekvence mykénských slovesných tvarů.

K tvoření jednotlivých slovesných tvarů připojujeme následující poznámky:

1. Augment: Jediným dokladem augmentu je výraz a-pe-do-ke (srov. att. ἀπέδωκε), doložený vedle beaugmentového a-pu-do-ke *apudōke*; z toho důvodu bývá první z obou uvedených mykénských tvarů někdy vykládán i beaugmentově jako *ap-es-dōke*.

2. Reduplikace: Je doložena jak zdvojkou přítomní (např. di-do-si *didonsi* 3. plur. akt. [srov. attické inovační διδόσιν]), tak i perfektí, a to jednak úplná (např. de-do-me-na *dedomena* nom. plur. n., part. perf. med.-pas.: srov. att. δεδομένος), jednak neúplná (např. e-ra-pe-me-na (*h*)e(*h*)rap(*h*)menā nom. sing. fem., part. perf. med.-pas.; srov. att. ἐραμμένος od ῥάπτω), a jednak i tzv. attická zdvojkou (např. a-ra-ru-ja *araruia* nom. sing. fem., part. perf. akt., srov. hom. ἀραρυῖα).

3. Tvoření časů a jmenných tvarů sufixy

a) Präsens: Tvoří se jednak atematicky (např. pa-si *phāsi* 3. sing. [srov. att. φησί] nebo ki-ti-je-si *kti(j)ensi* 3. plur. akt. a ki-ti-me-na *ktimenā* part. prés. med. [od slovesa znějícího v attičtině κτίζω, srov. hom. ἐκτίμενος]), jednak tematicky (srov. e-ke *ekhei* 3. sing., srov. att. ἔχει, a e-ko-si *ekhonsi* 3. plur., srov. att.

ἔχουσι). Tematicky tvořený výraz to-ro-qe-jo-me-no *trok^weiomenos* part. prés. med.-pas. (srov. hom. τροπέω) je asi mykénská podoba klasických *e*-ových kontrakt typu φιλέω > φιλῶ. Dokladem *j*-ového tvoření prézentu po předchozí souhlásce je tvar /ʔqa-si/-re-wi-jo-te *g^wasilēwjontes* part. prés. akt. (srov. elejské -είω proti att. βασιλεύω). Tematický inf. prés. akt., jak jsme již naznačili, má v mykénštině koncovku *-e-/h/en* < **-e-sen*, srov. e-ke-e /h/ekhe/h/en < **-esen*; atematické přípony *-men* nebo *-nai* tu zřejmě nejsou doloženy.

b) Futurum: Většina dokladů má podobu futura sigmatického, například do-so-si *dōsonsi* (srov. att. δώσουσι). Tvar de-me-o-te *deme/h/ontes* bývá vykládán jako part. fut. akt. a vyvozován z *demesontes, šlo by tedy o futurum na *-eso-*, typické v alfabetické řečtině pro slovesa s kmenem na likvidu a nazálu.

c) Aorist: Poměrně často je doložen aorist sigmatický, např. de-ka-sa-to *deksato* (srov. hom. δέξατο); psané a-ke-ra₂-te lze pravděpodobně interpretovat již buď jako *agerhantes* (od *agerjō) či *angelhantes* (od *angeljō?), nebo jako *agerantes*, *angellantes* /s geminací/ anebo jako *agēantes*, *angēlantes* (s náhradním dloužením — což je názor nejběžnější). Doložen je i aorist nesigmatický, ať silný tematický (např. -wi-de wide 3. sg. akt.; srov. hom. ἴδε; att. εἶδε) či slabý atematický (např. qi-ri-ja-to *k^wriato* 3. sg. med.; srovnej hom. πρίατο). Od kořene *dō-* je doložen *k*-ový aorist typu do-ke *dōke* (srov. hom. (ἐ)δῶκε).

d) Perfektum: Vedle ojedinělého tvaru 3. sing. ind. perf. med.-pas. e-pi-de-da-to *epidedastoi* od *dateomai* (srov. hom. ἐπιδέδασταί) se v perfektu setkáváme jen s participii, a to jednak s part. perf. med.-pas. (například a-ra-ro-mo-te-me-na *arar(h)motmenā* nom. sing. fem. od *harmotjō), jednak s part. perf. akt. končícím na *-wōs*, *-ujja* < **-usja*, *-wos*. Přitom *-wos-* se v intervokálním postavení mění ve *-woh-* (srov. a-ra-ru-wo-a *ararwo(h)a* nom. plur. n.), nestřídá se tedy před samohláskou se sufixem *-wot-*. U feminina a-ra-ru-ja *ararujja* nom. sing. není v koncovce *-ujja* již ani stopy po původním *-us-*, jež bylo nulovým stupněm k sufixu *-wos-*.

Z nesklonných slovních druhů je doloženo asi 10 předložek a slovesných předpon. Zájmené adverbium jo-/o- *jō/hō* (srov. attické ὡδε „takto“) je vždy psáno dohromady s následujícím slovem, podobně jako záporka o-u *ou*. Naopak jako příklonky, psané dohromady s předcházejícím slovem, fungují -qe *k^we* (srov. alfabetické τε) a -de *de* (srov. δέ). Naproti tomu není v mykénštině doložena zakazovací záporka μή ani slučovací spojka καί.

V oblasti tvoření slov si zaslouží pozornosti skutečnost, že sufix *-ejja* v i-je-re-ja /h/ierejja „kněžka“ neobsahoval hlásku *w*, která se objevuje v sufixu *-eus* u mužského typu i-je-re-u /h/ierous „kněz“. Alternace mezi sufixy *-e-jo*, *-e-o*, *-i-jo* u jmen látkových připomíná obdobnou alternaci -εος/-ειος u Homéra (srov. dále -ιος v lesbičtině a thessalštině). Suffixu *-teros* se užívá bez komparativní funkce: wa-na-ka-te-ro *wanakteros* „vládcův“ (srov. wa-na-ka *wanaks*

„vládce“, hom. ἄναξ) a za-we-te-ra *tsāweterā* „letošní“ (srov. za-we-te *tsāwetes* „letos“ < *kjā-wetes, srovnej att. τῆτες, dór. σαῖτες a obecně řecké *wetos* „rok“; viz i opačně složené čes. *letos* < *leto-sb*).

1. Člověk a jeho fyzicko-biologické prostředí	Příroda, vesmír	Nad	2/2	105/79			
	Geografické termíny	Ge	7/6				
	Rostlinstvo (vyjma koření)	Ro	14/13				
	Koření	Koř	21/15				
	Zvířena	Zv	29/22				
	Části těla živých tvorů	Tě	16/9				
	Minerály a kovy	MiK	11/10				
	Čas a astronomické pojmy	Ča	5/2				
2. Člověk a jeho společenské, náboženské a ekonomické prostředí	Různá lidská zaměstnání	mužská ženská (obecně)	ZaM 164/110 ZaŽ 62/36 ZaK 5/5	425/292			
	Různé skupiny lidí	mužské ženské kol. skup.	LiM 35/25 Liž 14/10 LiK 13/11				
	Tituly úředníků a šlechty	Tit	64/38				
	Náboženství, slavnosti	Náb	22/15				
	Zemědělství, držení půdy	Zem	19/15				
	Administrativa, daně	Adm	27/27				
	3. Člověk a jeho materiální potřeby, resp. produkty jeho práce	Různé typy zboží biolog. původu	Zb		42/32	247/194	
		Umělecké a řemeslnické výrobky (mimo textilie)	Architektura		ObA		20/18
			Dekor.prvky		ObD		11/9
Jezdecké obj.			Obj	30/20			
Krbové obj.			ObjK	7/7			
Nábytek			ObjM	11/6			
Nádoby			ObjN	37/32			
Obj. ze dřeva			ObjDř	6/6			
Zbraně			ObjZ	34/27			
ostatní		Obj	20/18				
Textilie	Tex	29/19					
Celkem			777/565				

Tab. 35. Mykénská appellativa (jména obecná) podle deklinací.

VI.3. Skladba

Ze syntaktických zvláštností připomeňme spojování předložky pa-ro *paro* ve významu „u“ s dativem (srov. arkadské *apu* s dativem ve stejné funkci). Na několika málo místech je doložena vazba akuzativu, resp. nominativu s infinitivem. Ukazovací zájmeno *ho-/to-* se ještě nezformovalo v určitý člen. Dvojití opakování

téhož slova v adverbialní funkci, známé ze sanskrtu, je doloženo ve *we-te-i-we-te-i wetewetei* „rok co rok, každoročně“ (dat. od *wetos* „rok“, srov. att. ἔτος) a v *to-to tod-tod* /neutrum sing./ „tento (rok)“.

VI.4. Mykénská sémantika

Zmínky si zaslouží několik důležitějších sémantických rozdílů mezi mykénštinou a alfabetickou řečtinou:

Mykénské *a-ko-ra agorā* označovalo „soubor“, srov. ἀγείρω „sbírat“, na rozdíl od attického ἀγορά „trh, naměstí“,
a-mo (h)ar(h)mo „kolo“ × att. ἄρμα „vůz“,
do-e-ra do(h)elā „služka“ × att. δούλη „služka, otrokyně“,
do-e-ro do(h)elos „sluha“ × att. δούλος „sluha, otrok“,
pa-ka-na phasgana „dýky“ (pl.) × att. φάσγανον „meč“,
pi-a₂-ra phihalai, *pi-je-ra₃ phi(h)elai* „misky“ × att. φιάλη „pohár, číše“,
qa-si-re-u g^wasileus „místní hodnostář“ × att. βασιλεύς „král“,
te-me-no temenos „díl půdy“ × att. τέμενος (spíše v kultovním smyslu) „posvátný pozemek“,
wa-na-ka wanaks „vladař, král“ × att. (Ἰ)άναξ „pán“ (většinou jen v poezii, především však v kultovním a mytologickém smyslu).

K tomu přistupuje důležité sloveso:

e-u-ke-to eukhetoi „on (ona) tvrdí“ nebo „prohlašuje“ (3. sing.) × att. εὐχεται „on (ona) se modlí“.

VI.5. Mykénská slovní zásoba, etymologie

Zachovaná mykénská slovní zásoba je přiměřená registrační funkci textů a jejich stereotypnímu charakteru. V každém případě však představuje důležitý materiál pro etymologické zkoumání původu řeckých slov.

Předně několik statistických údajů: V Chadwickově abecedním seznamu mykénských výrazů (Ventris–Chadwick, Documents, 2. vydání 1973, str. 527nn.), jenž obsahuje všechna úplná nebo aspoň spolehlivě doplněná slova z mykénských textů publikovaných do r. 1972, nacházíme celkem asi 3200 hláskoslovně poměrně dobře interpretovatelných slovních forem (i s vlastními jmény).

V mém Handbuchi (A. Bartoněk 2003, Index na str. 533–620), resp. Písmo a jazyk mykénské řečtiny 2007, je uvedeno 1330 slovních forem od cca 900 appellativ; ve slovníku, který sestavil F. Aura Jorro v letech 1986–1993, se nachází cca 3350 rozmanitých tvarů všeho druhu.

Ve velké většině případů byly již starší generace grecistů s to spolehlivě rekonstruovat prehistorické hláskoslovné procesy do té míry, že nově objevené mykénské tvary zpravidla jen potvrdily správnost dřívějších etymologických

úvah a doplnily je mykénským materiálem. Platí to zejména o mykénských dokladech labiovelár, souhlásky *w* nebo některých souhláskových skupin (např. *khs*m v *a*₃-ka-sa-ma *aikhsmans*). V některých případech, v nichž byli badatelé na rozpacích, pomohla mykénština nyní definitivně prosadit jedno z navrhovaných stanovisek: například mykénské *a-to-ro-qa anthrōk^wōi* (dat. od *anthrōk^wos* „člověk“) podepřelo hypotézu, že druhá složka slova je odvozena od indoevropského kořene *-ok^w-* „vidět“, a mykénské *te-o-jo the(h)ojjo* (gen. sg. od *the(h)os* „bůh“) naznačuje, že toto slovo je asi odvozeno od kořene *thes-*, a nikoli od *thew-*. V celé řadě případů se však v mykénštině přece jen porůznu setkáváme s více-méně nečekanou hláskovou podobou, jež může být v podstatě dvojího typu:⁴²

1. V mykénštině není doložen určitý archaický jev, dříve pro prehistorickou fázi řečtiny předpokládaný:

a) V mykénštině není doloženo očekávané *w*: *e-ne-ka heneka* „kvůli“ (tím se vylučuje tradiční etymologie *henweka*; *e-ma-a₂ Hermāhāi*, dat. od *Hermāhās* „Hermés“ (tedy nikoli *Hermāwās*); *e-ra Hērāi*, dat. od *Hērā* (nikoli *Hērwā*); *i-je-re-ja (h)ierejja* „kněžka“ (tedy nikoli se sufixem *-ewja*, jenž by byl těsně spjat s mužským sufixem *-eus*, doloženým v *i-je-re-u (h)iereus* „kněz“); *ra-pte-re rhapsēres* „šičky“ (sloveso ῥάπτω nelze tedy vyvozovat z **wraptō*, nýbrž ze **sr-*); *po-se-da-o Poseidā(h)ōn* „Poseidón“ (doložené korintské *Poteidāwōn* má naproti tomu sekundárně vzniklé *w* jakožto přechodovou souhlásku v hiátovém postavení mezi *ā* a *ō*).

b) V mykénštině není doložena očekávaná labiovelára: *pa-ra-jo palaios* „starý“ (slovo tedy nelze spojovat s výrazem *tēle* „daleko“; interpretace „starý“ je zajištěna tím, že se slovo nachází v kontextové souvislosti s opozitním *ne-wo newos* „nový“); *pa-te pantes* „všichni“ (výraz nelze odvozovat od základu *k^want-* interpretace je zajištěna častým sumarizujícím spojením *to-so pa-te tos(s)oi pantes* „tak mnozí dohromady“); *te-re-ta telestās* (společenský nebo úřední titul, jehož počáteční *t-* naznačuje, že výraz *telos* „konec, úřad, poplatek“, od něhož je slovo odvozeno, neměl na začátku labioveláru, jak se dříve soudilo).

V takovýchto případech je tedy nutno korigovat starší etymologické závěry na základě nové mykénské situace.

2. V mykénštině se objevuje hláskoslovný jev, který dříve nebyl v příslušném slově očekáván:

a) V mykénštině je neočekávaně doloženo *w*: *me-wi-jo* vedle *me-u-jo meiwjōs* „menší“, srov. *meiōn*; *pe-ru-si-nu-wo perusinwos* „loňský“, srovnej περυσινός u Aristofana.

⁴² A. Bartoněk 1975.

b) V mykénštině je doložena neočekávaná labiovelára: qa-si-re-u *g^wasileus*, srov. att. βασιλεύς „král“; po-qa *phorg^wā* „píce“, srov. φορβή; ku-su-to-ro-qa *ksunstrok^whā*, srov. συστροφή „shluk“, „úhrn“.

c) V mykénštině je doložen jiný neočekávaný jev: mykénské re-wo-te-re-jo *lewotreiōi* (nom. pl. adj., „náležející k lázni“), mající paralelu v homérském λόετρα „lázeň“, ukazuje, že homérský výraz prodělal zřejmě metatezi *lewo-* > *lowe-*; podobně i mykénské a-to-po-qa *artopok^woi* „pekaři“ ukazuje na metatezi skrytou v pozdějším alfabetickém ἀρτοκόπος.

V těchto případech mykénština tedy pouze zprostředkovala znalost některých nových skutečností, které pomohly etymologicky rozšířit naše informace o rané fázi hláskového vývoje toho či onoho slova.

I přes neveliký počet těchto etymologických korekcí a doplňků je přínos mykénštiny k řecké etymologii významný především v tom, že stovky doložených mykénských tvarů nám dnes pomáhají v etymologických slovnících vytvářet bezpečnější obraz raného řeckého hláskoslovného vývoje.

Přitom zejména po stránce sémantické vysvítá z interpretace mykénských textů řada větších i menších významových odchylek v sémantickém poli konkrétních řeckých výrazů (viz výše pod VI.4.). Je často dána změnou společenských poměrů. Jako příklad zdůrazníme ještě jednou již naznačený významový posun u zmíněného výrazu qa-si-re-u *g^wasileus*, srov. později βασιλεύς „král“. V mykénštině se tak nazývali místní mykénští úředníci lokálního významu, v pylském království to konkrétně byly osoby plnicí — snad mimo jiné úkoly — rovněž funkci královských zbrojních inspektorů v jednotlivých správních okresech.

Suverénní vladař v mykénských palácích se nazýval wa-na-ka *wanaks*. Když se po pádu mykénských království roztříštila politická moc, která byla do té doby v rukou menšího počtu wanaktů, mezi značný počet místních vládců, ujalo se pro tyto nezávislé lokální vládcy právě označení *g^wasileus*, resp. později *basileus*; a když pak někteří z nich rozšířili svou moc na větší území, nastalo u nositelů tohoto slova prudké zvýšení politické prestiže. Výraz *wanaks* naproti tomu z politického života vymizel, stejně jako z něho zmizela i osoba, kterou tento výraz označoval. Pokud je toto slovo v pozdější řečtině doloženo, pak buď jako reminiscence na mykénské poměry (například ἄναξ v Homérových eposech), anebo zůstává omezeno na kultovní oblast, v níž znamená asi tolik co naše *Pán* (o bohu).

VI.6. Mykénština jako řecké nářečí

V našem výkladu o etymologii předmykénských hláskoslovných změn jsme naznačili, že hláskoslovný vývoj vyúsťující do mykénštiny lineárních B textů má uvnitř rané řeckého jazykového vývoje místně omezený, nářeční charakter. Vznik nejstarších nářečních diferencí uvnitř rané řečtiny byl tedy předmykénský, podle dnes převládajícího mínění však stěžejně sahá již do doby předmigrační. Jak jsme

výše zdůraznili, raný řecký jazyk pronikl do helladsko-egejského prostoru v rámci jediného velkého etnického přesunu někdy kolem přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l., jehož se v podstatě účastnili předkové všech později uznávaných řeckých kmenů.

První dílčí nářeční diference zřejmě vznikaly již ve střední době helladské — pravděpodobně v souvislosti se značnou politickou i hospodářskou izolovaností jednotlivých středisek středně helladského světa; o leckterých z těchto rozdílů však nejsme asi informováni, neboť se mohly ztratit pod nánosem různých pozdějších diferencí a v neposlední řadě i pod integračním jazykovým vyrovnáváním za doby mykénské. S poměrnou jistotou můžeme pokládat za středně helladský pouze jediný z raně řeckých nářečních rozdílů. Jestliže jsme byli totiž s to chronologicky zařadit změnu /-/s- > /-/h- zhruba do 18./17. století př. n. l. a jestliže bylo možno zároveň položit do přibližně stejné doby počátky rané asibilace *ti>tsi* a *t/h/j > ts*, pak je tím v podstatě dána i doba vzniku tohoto prvního výraznějšího nářečního rozrůznění ve staré řečtině.

V souvislosti se vznikem této specificky jihořecké asibilační isoglosy typu *pheronti > pherontsi* (a raného **totjos > totsos*) se tedy již někdy uprostřed 1. poloviny 2. tisíciletí př. n. l. vyděluje z lůna protořečtiny tzv. jižní (či východní) řečtina, v jejímž rámci se potom vytváří mykénština, a začíná se odlišovat od konzervativnější řečtiny západní (či severní); srov. tab. 36 na str. 108.⁴³ Náznaky dalších pozdně helladských diferenciací jsou méně bezpečné. Uvnitř jižní řečtiny se však dá s určitou mírou pravděpodobnosti počítat v době doložených lineárních B textů (tj. zhruba ve 14./13. stol. př. n. l.) s existencí jednak achajských subdialektů z Peloponnésu a egejských ostrovů, mezi něž patřila v oné době mykénština a v 1. tisíciletí př. n. l. pak jednak dialekty arkadokyperské nářeční skupiny, a jednak rovněž protoiónštiny — jakožto východiska vzniku iónskoattických dialektů. Na tuto diferenciaci rovněž ukazuje shora zmíněný výrazný rozdíl v osobní příponě 3. os. sing. i plur. media; ta má v mykénštině, arkadštině i kyperštině původní podobu *-/n/toi* (srovnej myk. e-u-ke-to *eukhetoi* „prohlašuje“ [att. εὔχεται = „modlí se“], ark. ἐ[σ]ετοι [att. ἔσται „bude“], kyp. *keitui* [att. κεῖται „leží“]), zatímco ostatní řecké dialekty, počítaje v to i iónskoattická nářečí, mají inovační *-/n/tai*. Analýza možností vzniku této inovace v rozsáhlém dórsko-iónsko-aiolském prostoru podporuje stanovisko, že šlo o inovaci spíše již pozdně mykénského data, ale zcela prokazatelné to není.

Samotnou mykénštinu, tj. jazyk mykénských textů psaných lineárním písmem B, lze přitom pokládat za jakousi mykénskou koiné, tj. obecnou řečtinu doby mykénské, jež se zakládala nejspíše na argolském nářečí z achajského Peloponnésu. V pozdějším, tj. postmykénském řeckém světě neměla mykénština přímé pokračování a její nejbližší příbuzní — arkadština a kyperština — se vzhledem k ní nacházejí pouze v nepřímém příbuzenském vztahu.

Ještě daleko složitější je dopátrat se relevantních rozdílů uvnitř západní (či severní) řečtiny, a zejména pak řešit otázku doby vzniku aiolské nářeční skupiny.

⁴³ A. Bartoněk 1983a.

Bezpečnou oporu ve prospěch raného odlišení aiolštiny od dórštiny neposkytuje ani markantní rozdíl mezi dórským *-mes* a aiolským *-men* v 1. os. pl. akt. Spolehlivé doklady raného aiolského *-men* pocházejí totiž pouze z ostrova Lesbu (a ten mohl být v tomto směru ovlivněn z Iónie, tak jako tomu bylo v případě sufixu *-si-*), kdežto v Boiótii a Thessalii nacházíme tvary s *-men* teprve na nápisích z 3. století př. n. l., a ty byly asi již pod vlivem helénistické koiné. V poslední době se proto stále větší počet badatelů kloní k závěru, že aiolština se svým neasibilovaným *-ti-* byla nářeční jednotka, která se začala vydělovat na území Thessalie z lůna severní řečtiny až ke konci mykénské epochy, přičemž současně do sebe vstřebávala i některé inovace „achajského“ původu.

Za těchto okolností se nám v průběhu mykénského období (viz znovu tabulku 36) rýsují celkem zřetelně náznaky existence jak nářeční skupiny achajské (tj. prótoarkadokyperské), tak i prótoiónské, kdežto formování samostatné prótoaiolštiny se ukazuje jako záležitost pozdější, teprve asi pozdně mykénská.

Do složité problematiky řeckých nářečních vztahů v 2. polovině 2. tisíciletí př. n. l. přinesl nejnověji, jak již víme, zcela nové podněty J. Chadwick,⁴⁴ když pojal mykénštinu jako řečtinu vyšších společenských vrstev mykénských center, ovlivněnou krétsko-mínojským jazykovým prostředím (do jehož okruhu by patřila i v mykénštině dobře doložená asibilace *ti > /t/si/*). Nižší vrstvy místního obyvatelstva hovořily přitom podle něho i nadále archaickou řečtinou, blízkou protořečtině z doby společného celořeckého příchodu. Pád center mykénské civilizace po roce 1200 př. n. l. znamenal pak silný ústup mykénštiny lineárních B textů jakožto interdialektu vyšších společenských vrstev (v Chadwickově terminologii tzv. „standardní mykénštiny“) a naopak posílení archaické řečtiny nižších vrstev („substandardní mykénštiny“), jež byla prakticky totožná s archaickou západní řečtinou, tj. v podstatě s protodórštinou, jejíž ojedinělé stopy nachází Chadwick i v textech lineárního písma B. Za těchto okolností poskytuje Chadwickova hypotéza opravdu možnost obejít se bez uznávání masové dórské migrace kolem r. 1200 př. n. l. z balkánského severu, o jejíž existenci, či aspoň historické závažnosti, dnes pochybují zejména někteří archeologové.

Na druhé straně však Chadwickova hypotéza staví před lingvisty i leckteré nové, těžko řešitelné otázky. Především tu, proč se v nejrozvinutějších oblastech mykénské kultury, jako v Argolidě, Lakónii i Messénii, kde nepochybně musela být standardní mykénština („mykénská koiné“) ve značném užívání, mluvilo v 1. tisíciletí př. n. l. dórsky, zatímco se v politicky i hospodářsky méně významných, a spíše jen okrajových oblastech, zasažených sice mykénskou kulturou, ale bez větších palácových center, jako zvláště v Arkadii nebo na Kykladských ostrovech, prosadily naopak po pádu mykénské civilizace nářeční rysy těsně spjaté s mykénštinou lineárních B textů, počítaje v to i projevy jihořecké asibilace *ti > /t/si/*.

⁴⁴ Kriticky se k Chadwickovi vyjádřila celá řada badatelů, zvl. J. J. Alvaréz Moralejo 1977; srov. i A. Bartoněk, 2003.

Nabízejí se tu některé námitky sociolingvistického rázu. Tak se nezdá dosti pravděpodobným, že by se byly mohly delší dobu přímo v mykénských centrech vedle sebe udržet sociálně vyšší (a lingvisticky pokročilejší) formy typu *pheronsi* a současně i sociálně nižší (a archaičtější) tvary typu *pheronti*. Na závalu se zdá být i to, že prakticky všechny jevy, které Chadwick klasifikoval jako substandardní, jsou archaičtějšího charakteru než jevy charakterizované jím jako standardně mykénské a že obrazy raný, předmykénský stav řeckého jazykového vývoje.

Při Chadwickem předpokládané koexistenci dvou sociálně podmíněných dialektů v hlavních mykénských centrech by bylo spíše na místě očekávat progresivnější jazykové formy v hovorové řeči nižších společenských tříd, zatímco v jazyce společensky vyšších tříd, znalých zčásti i písma, se obvykle projevují spíše retardační momenty; to by mělo platit především o strnulém a formalizovaném písemném projevu úředníků, pracujících v administrativě mykénských palácových center. Je-li tomu v mykénských textech právě naopak — tj. že archaický charakter mají formy substandardní — soudíme u nich spíše na sekundární infiltraci. Platí to zejména o několika Chadwickem uváděných osobních jménech s archaickým *-ti*, jež byla zjištěna v lineárních B textech; v těchto případech jde pravděpodobně o sekundární intruzivní jazykové prvky, které do mykénského světa přinesli jednotlivci nebo menší skupinky Dóřů z krajiny severně od Korintské šíje. Přitom nic nebrání shora již vyslovené hypotéze, že takové skupinky pronikaly na Peloponnés už dlouho před pádem mykénské kultury, anebo že dokonce jistá část archaicky, tj. v podstatě dóřsky hovořícího řeckého obyvatelstva, mohla již tehdy žít v některých méně rozvinutých krajinách Peloponnésu pohromadě s Achaji.

Než abychom předpokládali nějakou déle trvající, a proto méně pravděpodobnou sociolingvistickou diferenciaci přímo v centrálních mykénských oblastech, je po mém soudu opravdu daleko přijatelnější uznávat možnost existence jakéhosi dóřského předvoje v jihohelladském prostoru, třeba prostě jen v podobě řeckého obyvatelstva usedlého v některých odlehlejších středořeckých či peloponnéských krajinách doby mykénské a do té doby nezasaženého geografickou isoglosou přinášející asibilační změnu *ti* > */t/si*. Tato změna asi opravdu vycházela z mimořeckých egejských, příp. egejsko-anatolských zdrojů, podle našeho názoru se však její šíření dalo bez ohledu na sociální prostředí. Přitom samotné prvopočátky této asibilační změny — ve shodě s tím, co tu bylo řečeno již dříve — byly zřejmě již středohelladské, tj. spadaly do 1. poloviny 2. tisíciletí př. n. l.

Chadwickova hypotéza tedy nepřinesla zatím nějaké obecně přijímané řešení, poukázala však na nutnost počítat s dóřským živlem v mykénsko-helladském světě již před rokem 1200 př. n. l. ve větší míře, nežli se to doposud předpokládalo. Dóřská západní řečtina, která rozhodně nebyla kolem roku 1200 od mykénské řečtiny nijak výrazně odlišná, musela být i v stoletích před tímto datem v dosti těsném kontaktu s ostatním řeckým jazykovým světem, a to zřejmě znamená, že hlavní masa dóřského obyvatelstva žila před rokem 1200 př. n. l. někde

při severním a severozápadním okraji mykénské civilizační oblasti. Přitom je velmi pravděpodobné, že aspoň jeho část pronikla na Peloponnés již za doby existence mykénských palácových center a usazovala se tu zpočátku zejména v méně zalidněných oblastech.